

(Bron: <http://eenlintvanwanhoop.nl/pers/persberichten/> )

De Veluwepost, 28 januari 2011, [Stille tocht voor zusters Cohen](#)

- WAGENINGEN – De traditionele stille tocht op 4 mei in Wageningen heeft dit jaar een bijzonder begin. Voorafgaand aan de stille tocht, is er namelijk nóg een stille tocht. Deze tocht begint op het joodse deel van de begraafplaats aan de Oude Diedenweg en eindigt bij het stadhuis. Daar begint dan de reguliere stille tocht. Voorafgaand aan de extra stille tocht is er op de begraafplaats een korte ceremonie bij het graf van de Renkumse gezusters Esther en Betje Cohen. Daar wordt een nieuwe gedenksteen onthuld voor de twee vrouwen. Het leven had voor hen een triest einde. Beiden zaten in de oorlog in Wageningen ondergedoken. Op een goed moment moesten ze daar weg maar konden op eigen gelegenheid geen nieuw adres vinden. Radeloos maakten ze een einde aan hun leven. Ze bonden elkaar vast en stortten zich in de Rijn. Ze werden later gevonden en begraven in Wageningen. Een klein werkgroepje is al bijna een jaar bezig om hen op passende wijze te gedenken. Binnenkort gebeurt dat ook via de verschijning van een boek. Ook wordt getracht om een gedenksteen voor de Renkumse Joodse families Manasse en Sternfeld in hun woonplaats Renkum te realiseren. Het initiatief komt van een Wageninger die begaan is met het lot van de Joden in deze regio. Hij zocht contact met onder meer kenner Ton Steenbergen uit Wageningen en opperrabbijn Binyamin Jacobs in Amersfoort.

De Veluwepost, Martin Brink, 04 februari 2011, [Aandacht voor joodse zussen](#)

- WAGENINGEN – Wageninger Jaap Meijer raakte gefascineerd van het droevige verhaal rond Esther en Betje Cohen uit Renkum. De twee zussen werden op 20 april 1943 in de Nederrijn bij Wageningen aangetroffen. Ze hadden zichzelf aan een lint vastgebonden en maakten zo een einde aan hun leven..... [Lees verder](#) → [per abuis staat de website in dit artikel verkeerd vermeld; dat moet dus [www.eenlintvanwanhoop.nl](http://www.eenlintvanwanhoop.nl) zijn].

De Gelderlander, Paul Bolwerk, 27 februari 2011, [bron](#).

- DOORWERTH – Was het een zelfverkozen levenseinde? Verdrongen Esther en Betje Cohen op 20 april 1943 zichzelf in de Rijn bij Doorwerth om aan de Jodenjacht van de Duitse bezetter te ontkomen? Alles wijst erop, maar er is geen onweerlegbaar bewijs. Er zijn, voor zover bekend, geen getuigen van het drama. Ook hebben de vrouwen geen afscheidsbrief of iets dergelijks nagelaten. De Renkums-Wageningse herdenkingsgroep zoekt daarom getuigenverklaringen om de laatste jaren uit het leven van de gezusters Cohen tijdens de Tweede Wereldoorlog te reconstrueren. Initiatiefnemer Jaap Meijer uit Wageningen wil de zussen met een grafsteen, een boek en een plaquette uit de anonimiteit halen. De zussen woonden met hun moeder aan de Kerkstraat 5, hoek Achterdorpsstraat 10 in Renkum, waar ze de zuivelwinkel dreven van hun in 1933 overleden vader Salomon Cohen. Op 20 juli 1940 vertrokken ze met hun moeder Sara (december 1941 een natuurlijke dood gestorven) naar hun respectievelijke broer en zoon Meijer in Arnhem. Het is onduidelijk waarom ze dat deden. Het deel van Renkum waar ze indertijd woonden, was niet zwaar getroffen. De zussen hebben in de eerste oorlogsjaren in Arnhem, Oosterbeek en Doorwerth gewoond dan wel ondergedoken gezeten. Hun laatste verstekplaats was bij de familie Boelens aan de Kerklaan in Doorwerth, voordat ze verdrongen. Het verhaal gaat dat de zussen op 20 april 1943, op de vlucht voor de nazi's, in de bossen van Doorwerth verbleven en vergeefs een nieuwe schuilplaats hebben gezocht. Of dat waar is, is niet aangetoond. Een nichtje van de zussen heeft later wel verklaard dat haar tantes tijdens de onderduikperiode in Arnhem radeloos waren en zich opgejaagd voelden. Meer over de geschiedenis van de zussen Cohen in De Gelderlander van zaterdag.

.....

De Gelderlander, Paul Bolwerk, 1 april 2011

- DOORWERTH - Wie heeft nou de doorslag gegeven om onderduikers in huis te nemen? Vader of moeder?" Jan (66) en Kars (57) Boelens kijken op de Kerklaan in Doorwerth elkaar aan. De broers komen er niet uit. Ze staan voor hun ouderlijk huis, nummer 38. In dit pand hebben de Joodse zussen Esther en Betje Cohen uit Renkum van december 1942 tot en met 22 of 23 april 1943 - ondergedoken gezeten. Het is hun laatste schuiladres, voordat ze op de vlucht sloegen voor een razzia van de Duitsers. Ze konden daarna nergens meer terecht en verdronken zichzelf in de Rijn. De levenloze lichamen werden op 23 april 1943 aangetroffen in Wageningen, bij het veerpontje naar Opheusden. Ze waren met elkaar verbonden door een lint. De broers Boelens veronderstellen dat de zussen Cohen door vertrouwelingen uit gereformeerde kring bij hun ouders zijn ondergebracht. Hun vader Jakob ('Job') sprak er nooit over, maar hun moeder Hendrikje ('Henny') liet op spaarzame momenten wel eens wat los. Ze hebben als jonge ouders met een kind (HarmJan) van twee grote risico's genomen. "Erg naïef, maar ook zeer dapper", vinden Jan en Kars. Op dat moment komt net een witte bestelauto voorbij gereden. Op de zijkant staat 'Schindler'. "Dat kan toch geen toeval zijn?!", roept Kars uit. Hij verwijst naar Schindler's List, de legendarische lijst van Joodse arbeiders die in de Poolse fabriek van de Duitse industrieel Oskar Schindler werkten. Doordat Schindler hun de status van effectieve werkkrachten gaf, ontlieden zij in de Tweede Wereldoorlog op het nippertje de concentratiekampen. Kars: "Esther en Betje Cohen verbleven in een slaapkamer aan de voorzijde van de woning. HarmJan is als peuter twee keer bij hen wezen kijken, maar dat mocht hij niet meer van onze ouders. Voor zover we kunnen nagaan, wist indertijd vrijwel niemand dat we onderduikers in huis hadden. Eén keer werden de zussen bijna ontdekt door een buurvrouw, die op straat in gesprek was met mijn moeder en vanachter een gordijn op de bovenverdieping twee gezichten zag. Ze wilde weten wie dat waren. Mijn moeder gaf, naar eigen zeggen, te kennen dat ze het haar later wel zou vertellen." Jakob Boelens had veiligheidshalve onder de keukenvloer een verstopplaats (later gebruikt als droogplaats voor dahliaknollen) van circa 1,5 vierkante meter gemaakt. "Als hij 'alarm, alarm' riep, moesten de zussen de bovenverdieping verlaten en onder de keukenvloer duiken", aldus Jan en Kars. Ook had hun vader nog in het toenmalige bos achter hun huis een schuilhut gemaakt. De familie Boelens werd 22 of 23 april 1943 gewaarschuwd over een op handen zijnde razzia van de nazi's op de Kerklaan. Kars: "De zussen Cohen besloten volgens mijn moeder dat niet af te wachten. Ze waren bang voor ontdekking, maar ze wilden mijn ouders en broer niet in gevaar brengen. Ze namen afscheid. Naar later bleek, voorgoed."

*(JM: De data 22 en 23 april in het artikel kloppen dus niet, zie ook onderstaand artikel in de Gelderlander. Volgens het opgemaakte politierapport moet dat 18 of 19 april of in ieder geval < 20 april 1943 zijn.)*

De Gelderlander, Paul Bolwerk, 15 april 2011

- 'Gegil van moeder alarmeerde ondergedoken zussen Cohen'  
Door een lint om elkaars polsen verbonden, pleegden Esther en Betje Cohen op 20 april 1943 zelfmoord in de Nederrijn bij Wageningen. Vlak daarvoor hadden ze hun onderduikadres in Dooiwerth verlaten. Een buurvrouw alarmeerde hen voor een Duitse razzia. "De zusjes-Esther en Betje' Cohen zijn door het geschreeuw van mijn moeder gealarmeerd over een razzia die aan de gang was. Mijn moeder rende gillend de straat op omdat Duitse militairen een inval deden bij haar dochter Klaaske, mijn zus, en haar man Bertus Kleefsman, die naast ons woonden."  
Dat verklaart Minzina (Sien) Koelewijn-De Hoog (88) uit Arnhem. Mevrouw Koelewijn, jongste uit een gezin van zeven kinderen, is een van de nog levende getuigen van de razzia op 18 en 19 april 1943, van de Duitse bezetter op de Kerklaan in Doorwerth. "De Cohens, die even verderop bij de familie Boelens zaten, konden nog net op tijd het bos in vluchten. Niet veel later hoorden we dat ze zelfmoord hadden gepleegd omdat ze geen onderduikadres meer konden vinden. Dat heeft ons heel erg geschokt. Ze moeten wel heel erg angstig zijn geweest." Tot dusver werd aangenomen dat de Cohens zijn gevlucht na een tip vanuit het verzet over een verwachte razzia. De paniek in de Kerklaan was er niet minder om, want op de nummers 28

tot en met 38 waren huis aan huis minstens zeventien onderduikers ondergebracht bij gereformeerde families. Dat werd bekend door verraad.

“Mijn ouders, Teunis de Hoog en Orseltje de Hoog-Sjoordema, hebben veel onderduikers laten schuilen. Hoeveel? Zeker zeven mensen maar wellicht ook meer. Ze wezen niemand de deur. Het waren rechtvaardige mensen”, aldus Sien Koelewijn. Enkele weken geleden heeft ze met de vermaarde econoom professor Arnold Heertje nog een bezoek gebracht aan haar ouderlijk huis.

“Mijn vader en moeder zijn daar waarschijnlijk al daags na een grote razzia, 17 november 1942, in Arnhem naartoe gegaan. Ze hebben er tot eind maart 1943 gezeten. Op 1 april 1943 keerden ze naar Arnhem terug”, aldus Heertje. Hijzelf en zijn zus zijn gescheiden van elkaar en hun ouders, Maurits Heertje en Estella Philips, ondergebracht op verschillende schuiladressen. Na de oorlog keerde het gezin Heertje in Arnhem terug. Maurits Heertje was chemicus bij de toenmalige AKU (later ENKA, AkzoNobel, Teijin).

In het boek Zo was het volk van Nederland van de Joodse onderduikster Martha Koster wordt Maurits Heertje, onder een fictieve naam, terloops omschreven als ‘de chemicus’. Koster schetst het dagelijks leven tijdens haar onderduikperiode, onder meer aan de Kerklaan 32 in Doorwerth bij de familie Kleefsman. Hieruit blijkt dat de zussen Cohen zich afzijdig hielden. Martha Koster typeert ze als ‘twee oude dames die nooit buiten komen en waarvan iedereen op onverklaarbare wijze toch weet, dat ze er zijn’.

De Gelderlander, Paul Bolwerk, 20 april 2011

- Er zat een buurtgenoot achter het verraad van de Kerklaan.  
Door een lint om elkaars polsen verbonden, pleegden Esther en Betje Cohen op 20 april 1943 zelfmoord in de Nederrijn bij Wageningen. Vlak daarvoor hadden ze hun onderduikadres in Doorwerth verlaten. ‘Ze moesten vluchten door verraad van een buurtgenoot’.  
“Door verraad wisten de Duitsers april 1943 bij welke huizen aan de Kerklaan in Doorwerth onderduikers, onder wie de zussen Esther en Betje Cohen, waren ondergebracht. Dat zegt de Rhedense Elzina (Els) Jansen-Schutte (85), koerierster van het plaatselijk verzet in Doorwerth en Heveadorp tijdens de Tweede Wereldoorlog. “Ze zijn verlinkt door een medebewoner aan de Kerklaan. Waarom? Om het (kop-) geld, de vergoeding voor het aangeven van onderduikers.” Als één van vier dochters van bakker Frits Schutte uit Heveadorp, verzetsman van het eerste uur, bracht ze niet alleen brood rond, maar ook ‘vertrouwelijke informatie’. Ook haar zus Catharina (88) en haar moeder Elisabeth Sidone Schutte-Baas vervulden een spilfunctie in de plaatselijke ondergrondse. Haar vader heeft minstens dertig onderduikers aan een schuiladres geholpen. Al voor de oorlog in ons land uitbrak, ving de ‘antifascistische en communistische’ Schutte Joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland op. Hij stond alom bekend als een ‘sociale en rechtvaardige’ man: Het verhaal achter het ‘verraad van de Kerklaan’ heeft Els Jansen-Schutte lang met zich mee gedragen. De draagster van het verzetskruis vertelt het ‘om de waarheid recht te doen’. “De verrader heeft indertijd de telefoon van een ons bekende boswachter gebruikt om aan Duitsers door te geven waar op de Kerklaan onderduikers zaten. Daarvan heeft de boswachter mij meteen op de hoogte gebracht. Zo snel als mogelijk ben ik naar familie De Hoog (Kerklaan 30-PB) gefietst. Vrijwel buiten adem aangekomen, heb ik de onderduikers gemaand het achterliggend bos in te vluchten. Ze hebben er niets op uit gedaan. Ze dachten waarschijnlijk, wat weet zo’n meid daar nu van”, zegt Els Jansen-Schutte. “Zeventien was ik toentertijd. Hadden ze maar geluisterd, dan waren meer mensen aan de razzia ontsnapt dan het geval is geweest”, zegt ze geëmotioneerd. De voormalige koerierster raakt maar niet uitgepraat over de te nonchalante houding van onderduikers, van wie sommigen al maanden op de Kerklaan zaten. “Als het warm was, zaten ze gewoon buiten. Ze liepen over en weer, dan dacht ik: ‘Heer, het is toch geen feest’.” Het bakkersgezin Schutte werd voor zijn rol in het verzet afgestraft. Bakker Frits Schutte moest vanaf februari 1943 zelf onderduiken, zijn bakkerij werd door de Duitsers vernield. Zijn vrouwen dochters hebben met vereende krachten de zaak voortgezet tot ze najaar 1944 moesten evacueren.  
Dit is de vijfde aflevering in een serie over de tragedie van de zussen Cohen.